törekvéseivel kezdi a tudománytörténetet (49–55. lapokon), majd részletesen foglalkozik Kultsár István tevékenységével (a 111. laptól). – Amint *Kósa László*: A magyar néprajz tudománytörténete (Budapest, 1989), írja, a későbbi kutatások ehhez adtak hozzá újabb, konkrét adatokat. – *Ortutay Gyula* nevezetes tanulmányában: A magyar népköltési gyűjtemények története (először az Ethnographia 1939-ben Solymossy Sándor tiszteletére kiadott számában) is csak az adatok értékeléséhez adott újabb szempontokat. Ez a cikk volt az alapja későbbi kutatástörténeti dolgozatainak, amelyeket ezért itt nem is említek. *Rát Mátyás* (ma már így, „h" betű nélkül írjuk nevét) felhívását is adja a: Magyar Hírmondó. Az első magyar újság. Válogatás (Budapest, 1981) antológia (a 363. laptól), amelyek Kókay György gondozott. Az ő egyéb, e korra vonatkozó sajtó- és könyvtörténeti tanulmányai jó, modern szemlélettel mutatják be a korszakban a hivatalos és a népi műveltség értelmezésének ekkor felbukkanó kérdéseit. – *Révai Miklós*ról több új tanulmány, illetve tőle írásainak újabb kiadásai is megjelentek. Életrajzának népszerű bemutatása: *Révai Zoltán:* Révai Miklós. (Budapest, 1972 – A múlt magyar tudósai). Kultsár Istvánról nincs döntően új tudománytörténeti áttekintés. A magyar „népdal" fogalmához mintaként szolgáló német „Volkslied" fogalom kialakulásáról még mindig érdemes kézbevenni azt a német munkát, amelyet már említettek a magyar folkloristák. *Julian von Pulikowski:* Geschichte des Begriffes Volkslied im musikalischen Schrifttum. Ein Stück deutscher Geistesgeshichte. Heidelberg, 1933. Az újabb német folklorisztikai és népdal-áttekintések nem az adatokban, inkább az értelmezésben adtak ehhez újat.

Talán nem felesleges megemlítenem, hogy dolgozatom némileg átalakított változata az 1998-as rádióelőadás-sorozat *A magyar népzene és népköltészet hete* számára készült és november 16-án el is hangzott. Ez magyarázza a terjedelmet és azt a tényt, hogy későbbi korszakokkal már nem én foglalkoztam.

Voigt Vilmos

A szalontai Kossuth-szobor kálváriája

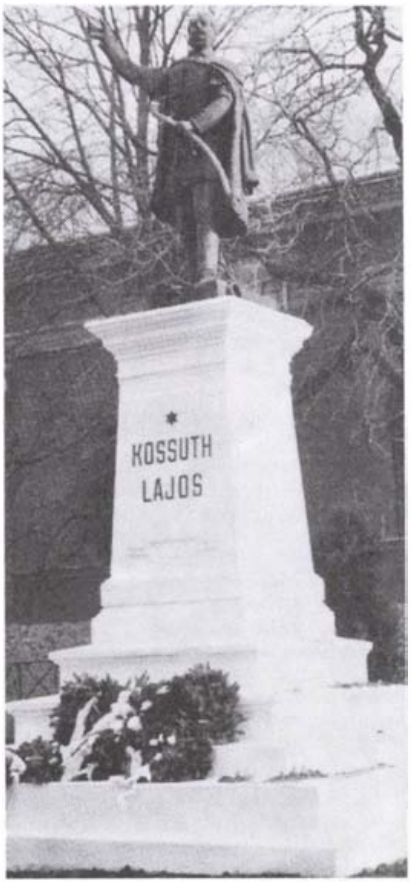

A millenniumot követően, az 1918 előtti Magyarországon, a legtöbb műalkotás Kossuth Lajos testi valóságát örökítette meg az utókor számára. A Partiumban az első emlékművet, a Gerendai Béla megmintázta mellszobrot, már a halált követő második évben, 1896-ban fölavatta a Bihardiószeg népe. A távoli tájakon is látványosan kibontakozó megmozdulás adott tollat az ifjú Podhraczky Rezső joghallgató kezébe, aki *Szobrot Kossuthnak!* címmel mozgósító erejű felszólítást tett közzé a helyi lapban.[1] Érdemes néhány mondatát szó szerint idéznünk: „Hazánk városai versenyeznek abban, hogy Kossuth apánknak, a mi megváltónknak, szebbnél szebb szobrot állítsanak fel. Ettől a mozgalomtól Szalonta város sem tartja magát vissza. Sőt, kötelességünk Kossuth Lajosnak szobrot állítani." E nemes cél érdekében „három szalontai úrilány egy-egy kézimunkáját ajánlotta fel kisorsolásra". Remélik, hogy 200–300 ezer forintot sikerül összegyűjteniük az induláshoz.

A lelkes fiataloknak – a felnőttek körében – egyelőre nem akadtak követői. Részben az ötletbőség gondjával küzdöttek, hiszen a várost meg megalapító Bocskai és a nagy büszkeség, Arany János neve hasonlóan fölmerült; részben az

[1] Szalontai Lapok, 1898. júl. 3.

is igaz, hogy tiszteletet érdemlő buzgalommal adakoztak a fővárosban éppen ez idő tájt felállításra kerülő Arany szoborra és a Kossuth-mauzóleumra. Így Biharország következő Kossuth szobrát a háromezer lelket számláló Tenke község (Szalontától 25 km, keletre) avatta föl 1899. november 5-én. Az ünnepségről Rozvány György tudósít, majd e biztatással zárja részletes beszámolóját: „Nagyszalontán is helyes lenne egy Kossuth és egy Bocskai szobrot állítani."[2]

Az óhaj megvalósul

E második felhívás nem vált pusztába kiáltott szóvá. Társadalmi gyűjtést indítottak, a bálak s a műkedvelő előadások bevételét erre a célra ajánlották föl. Az első lépést a *48-as Kör* tette ezer forint fölajánlásával, majd a szervezés gondjait is magára vállalta. „Senki sem tekintette ezt pártkérdésnek, hanem városunk kegyelete megnyilatkozásának, – vallotta Csorvássy István szolgabíró, a mozgalom lelkes irányítója. – Egymással nemes versenyben adakoztak egyesek és társulatok, szegények és gazdagok."[3] Négy-öt hónap alatt szinte a teljes összeg együtt volt; a hiányzó pénzt a város költségvetéséből pótolták. Így útra kelhetett a küldöttség, hogy fölkeresse Tóth Andrást, a debreceni alkotót. Nála rendelték meg Magyarország egykori kormányzójának egészalakos szobrát. A jó építész hírében álló, de ihletett művésznek alig nevezhető mester meglepő gyorsasággal készítette el a szobor gipszváltozatát, amit a szalontai bizottság jóvá is hagyott. A romantikában fogant, pátoszosan szónokló Kossuth bronzmását fölöttébb magas talapzatra állította tervezője. Helyét viszont kedvezőn jelölték ki a Fő tér nyugati részén, háttérnek a református templom világos falát és a szegélyező, terebélyes vadgesztenyefákat választva. Az 1901. június 30-án tartott fényes ünnepségről a *Nagyváradi Napló*ban Ady Endre számol be. Joggal feltételezhető, hogy a költő személyesen vett részt az eseményen.[4]

Nagyszalonta ezzel visszaszerezte már-már fakuló jóhírét, hiszen Bihar megyében harmadikként állított emléket nemzetünk ragyogó személyiségének. Esztendő múltán Sarkad (1902), majd Tataros (1902) követte, nem is szólva az ugyan távolabb eső, de a forradalom végnapjaiban tragikus szerepet kapó Aradról (1909).

Ettől kezdve a piactér eme szöglete a március 15-i ünnepségek elsődleges színhelyévé vált. Innen indult a zarándokok kisebb csoportja a Vasút utcai temetőbe, hogy megkoszorúzza Lovassy László sírját. Az utolsó ilyen jellegű emlékidézés 1919 március idusán történt, amikor a Tanácsköztársaság helybeli direktóriuma a proletárdiktatúra előharcosát (!) méltatta.

Itt kell elmondanom azt, hogy 1901 nyarától kezdve a különböző pártok e szobor előterében rendezték meg választási gyűléseiket, és a képviselőjelöltek kortesbeszédeire is itt került sor. A történelem nyelvöltése, hogy 1910. május 16-án a megtévesztő nevű *Nemzeti Munkapárt* képviseletében e helyen szónokolt az a Tisza István, akinek politikai programja szöges ellentétben állott 1848 eszméivel, célkitűzéseivel.

Kossuth szobrának száműzetése

A vesztett háború következményeként 1919. április 22-én román katonaság vonult be Arany János szülőföldjére. Noha a város hovatartozása felől majd bő esztendő múltán dönt a trianoni békeszerződés, csakhamar hivatalba lépnek az új államhatalom megtestesítői: a csendőrség, a rendőrség és a tisztviselői kar; közben a magyar állam korábbi alkalmazottai áttelepülnek Magyarországra vagy állásukat vesztik. Csupán azok maradhattak meg állami beosztásban, akik letették a hűségesküt, majd sikeresen a nyelvvizsgát. Az így támadt népmozgás némi változást okoz Nagyszalonta lakóinak nemzetiségi összetételében: 1899-ben a 14 501 fő közül magyar 90 %, román s egyéb 10 %; 1927-ben a lakosság 85 %-a magyar, 10,5 % román, 4,5 % zsidó s egyéb.

---

[2] *Rozvány György:* Kossuth-szobor felavatása Tenkén. Szalontai Lapok, 1899. nov. 12.

[3] *Móczár József dr.* (szerk.): Nagyszalonta 1606–1906. Nagyszalonta, 1906. 262. old.

[4] *Ady Endre:* A szalontai ünnep. Nagyváradi Napló, 1901. júl. 2. – Értékeli a közönség lelkesedését, de bírálja a műsor sablonosságát, s azt, hogy idegenből kevés vendég érkezett. – Előzőleg, jún. 20-án, a szobor alkotójával, Tóth Andrással készített beszélgetését tette közzé. Őt Debrecenből már előzőleg ismerte.

Az „összes románok unióját" kimondó gyulafehérvári határozatban (1918. december 1.) az új hatalom Erdélyben tételesen biztosította ugyan a teljes nemzeti szabadságot, az itt lakó népek anyanyelvének tiszteletét, sajátos kultúrájának megőrzését; ám a hatalomhoz jutottak ígéreteiket soha nem váltották valóra. Az évtizedek óta helyben élő, vagy a környék falvaiból beköltöző románok még megértéssel viseltettek az itteni magyarok iránt; a bajt inkább a Regátból idehelyezett vezetők s a nacionalista propaganda hatása alá került fiatalok okozták. 1920 nyarán döbbenetet keltett az a felháborító tett, amelyről a helybeliek a *Szalontai Lapok* hasábjairól szereztek tudomást. „Egy rendelet folytán le kellett venni a városháza díszterminek faláról Arany János és Bocskai képeit. ... Most mindkettő búvóhelyre menekült."[5]

Ezek után ne csodálkozzunk azon, hogy ezt újabb kegyeletsértő cselekedet követte. 1920. augusztus 8-án a vasárnapi istentiszteletre igyekvő szalontaiak Kossuth-apánk bronzmását hiába keresték a helyén. A történtekről a bátor tollú Faragó Rezső így számolt be: *„Merénylet a Kossuth-szobor ellen!* – Vasárnap reggelre kínos szenzációja akadt Szalontának: az éj folyamán – eddig ismeretlen tettesek – ledöntötték Kossuth Lajos szalontai szobrát." Utána fehéren maradt félhasáb következik; a szöveget Balosu hadnagy és Vaşiadi szolgabíró – mint cenzorok – törölték. A szerkesztő ezután közli, hogy ebben az ügyben fölkereste az illetékes hatóságot; a sigurana (államvédelem) és a térparancsnokság megígérte, hogy a nyomozást pártatlan igazságossággal folytatja le.[6]

Mondanom sem kell, hogy az elkövetők soha se kerültek elő. Miként is várhattunk volna segítséget annak az államhatalomnak a részéről, amely hasonló barbársággal tüntette el az aradi vértanúk emlékművét, valamint Arad, Marosvásárhely, Nagykároly és még számtalan kisebb helység Kossuth-szobrát.

Az öregek úgy tudták, hogy a szalontait négy lóval, mások szerint négy ökörrel húzatták le. „A déli órákban a szobor testét kiemelték a vasrács mögül, majd átszállították a Csonkatoronyba, ahol ideiglenesen elhelyezték."[7]

Az ideiglenességből bő két évtized lett. Ez idő alatt a sérült Kossuth ott állott az Arany Múzeum földszintjén, a lépcső alatti homályban. A vasárnapi látogatók akár meg is simogathatták.

És a talapzat? Furcsa módon helyén maradt, majd – hogy torzó voltával ne bosszantsa a közelében elhaladókat –, tujafákkal ültették körül. Ezt a költő Erdélyi József futó hazalátogatásakor észrevette, sőt gondolatait azon nyomban ritmusba, rímbe foglalta:

Hova lett a Kossuth-szobor?
Ércbeöntve hol szónokol?
Mért vették le a talpárul ? –
Tán nem tudott jól románul? ...
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -

Megvan még a szobor talpa,
haldoklik a csillag rajta,
megfakult a dicső név is,
rozsdás a vaskerítés is.

Tujafák közt az üres kő ...
A piactér egy temető,
egy sír benne, egy síremlék ...
Jobb lenne tán, ha elvinnék.[8]

Így is történt. Elvitték. Hová? Erre már senki sem emlékezik. Meglehet, a városháza udvarának egy rejtett zugába. Kisiskolás koromból egy fűvel benőtt, tujákkal övezett dombocska képét őrzöm. – 1938-ban, a romániai királydiktatúra bevezetésekor, közepébe állították a „nemzeti árbócot", amelyre – ünnepélyes keretek között – felvonták a trikolort. Mi, străjerek (országőrök) ide vonultunk, s zengtük a hazafias verseket, dalokat.

Természetes, hogy „az első román világ" felizzó nacionalizmusának körülményei között 1848 emlékét hivatalosan, közösségben föl nem lehetett idézni. 1926 júniusában végzett Szalontán az utolsó magyar gimnáziumi osztály, s ezt követően az anyanyelvű oktatás csupán

[5] Szalontai Lapok, 1920. júl. 22.

[6] Szalontai Lapok, 1920. aug. 10.

[7] Uo.

[8] *Erdélyi József:* Fehér torony. I. Bp. 1995. 376–377. old. Az idézett vers címe: Kossuth-szobor.

az egyházi elemi iskolákra korlátozódott. Maradtak a szülők emlékei, a nagyszülők szobája falán Kossuth és Petőfi képek. Az otthoni nevelés színvonalától, igényességétől, a szülők képzettségétől és lelkiismeretességétől függött, pótolták-e gyermekeiknek a megtagadott történelmi leckéket.

Ismét helyén a szobor

Az 1940. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntés Nagyszalontát ismét Magyarország részévé tette, a gránicot pedig nyugatról délre és keletre helyezte át. Nyilvánvaló, hogy ez Szalonta lakossága többségének örömet, kevesebbjének keserűséget okozott.

Az új városvezetés első jelentős tette a Kossuth-szobor visszaállítása volt. Elismerést érdemel Oláh György géplakatos kisiparos, aki a sérült részeket kijavította, a letört kard helyett újat készíttetett és embereivel magasba emeltette a súlyos öntvényt. 1940 októberétől ismét a város főterét díszítette a szabadságharc vezérének bronzmása. A lakosság 90 %-át jelentő magyarok számára azonban a történelem csupán négy esztendőt adott a honiság megélésére. 1944 őszén ugyanaz történt, mint 1849-ben: nyugatról a német, keletről az orosz fogta két tűz közé a magyarok hazáját. A front Szalontát is elérte. A helység, elsősorban keleti része, többször is gazdát cserélt. A hovatartozás kérdése október 5-én, reggel dőlt el véglegesen. A lakosság háromnegyede – otthonát és minden vagyonát hátrahagyva – nyugati irányba menekült.

A város központját két leégett, testes épület csupasz falai és egy gazda nélkül árválkodó talapzat éktelenítette. A bosszú és a nemzeti elvakultság immár másodízben parancsolta le őrhelyéről Kossuth Lajost. Most azonban csak pár napig kellett elszenvednie gyalázatát. A szovjet városparancsnok ismerte a 48-as forradalmár érdemeit, és a szobrot azokkal tétette vissza, akik ledöntötték.

A demokrácia és a jogegyenlőség győzelmében bizakodó szalontaiak, főleg az ifjak, még négy éven át a szobor tövében emlékeznek meg március idusáról. A szervezés gondját az 1945 telén, tavaszán alakult Magyar Népi Szövetség vállalta fel, nem mondván le az iskolák tevékeny részvételéről. A forradalom centenáriumi ünnepségének megrendezését a párt- és az állami szervek csak úgy hagyták jóvá, ha ezt összekötik a román és magyar nép közös „forradalmával", Bălcescu és Kossuth kapcsolatának emlékével.[9]

A pártdiktatúra évtizedeiben

A polgári pártoknak a hatalomból való kiszorítása és Mihály király lemondatása, elűzése után megkezdődött a korábbi intézmények, szervezetek fölszámolása. Erre a sorsra jutottak az erdélyi magyarság nagy múltú egyesületei, iskolái és mindaz, ami sajátosságukat képviselte, hagyományaikat a jövő számára megőrizhette.

A nyomasztó évtizedek nacionálkommunista légköre ellenére városunk főterén – Románia egyetlen Kossuth-szobraként – megmaradt az emlékmű. Nyílt eltávolítása nemcsak a helybeli magyarság tiltakozását vonta volna maga után, de nemzetközi felzúdulásra is alkalmat nyújthatott volna. Így állott megtűrten, de ünneplés és koszorúzás nélkül.

A Ceaușescu diktatúra súlyosbodása idején Tóth András alkotása olykor az ellenállás, a másként gondolkodás kinyilvánításának lett a színhelye. A nyolcvanas évek egyik tavaszán a központi park kertésze úgy válogatta a köréje ültetett virágokat, hogy júliusban, a levelekkel együtt, a magyar nemzeti szín ötlött az arra sétálok szemébe. A propaganda titkár azonnal kitépette őket és sárga büdöskét tétetett helyükbe.

A következő történet 1987 március idusához kapcsolódik. A megelőző hajnalon valaki virágcsokrot helyezett a talapzat elé. Nemzeti színű szalaggal kötötte-é át, vagy csupán néhány szálból állott? Ez máig titok marad. De az nem, hogy a megyei securitate (ÁVH) megszállta a várost; dühös kutatásba kezdett. Tudtommal, eredménytelenül. Azonban a következő évben, sőt még 1989 március derekán is, napnyugtakor spiclik lepték el a központi parkot: fák és bokrok mögül figyelték: közeledik-é valaki az emlékműhöz? Ám a szekusoknak most senki sem szerzett sikerélményt.

---

[9] Az itt közöltek személyes emlékeim.

A kelet-európai diktatúrák végső vonaglásának időszakában N. Ceauşescu még megtartja a szocializmus kiteljesítésének és romániai győzelmének pártkongresszusát. Miközben a küldöttek a szabad román nép ragyogó sikereiről szónokoltak, Szalontán valaki fölmerészkedett a talapzatra és Kossuth magasba lendülő jobbját kardja markolatával láncolta össze. Akik másnap reggel fölpillantottak az emlékműre, szavak nélkül is megértették az üzenetet.

Felcsillanó remények

Nagyszalontán 1989 decemberében a „forradalmi" események két színhelyen zajlottak le. Délben a városháza főbejárata előtt tüntettek, majd estszálltakor fiatalságunk a Kossuth-szobor köré gyűlt: gyertyát gyújtottak a temesvári hősök tiszteletére és éjfélig énekeltek. Bár jól benne jártunk a decemberben, a szobor lépcsőjéről a virágok sem hiányoztak. Az egyik ifjú a címertől megfosztott, lyukas román trikolort a magyar szabadságharc vezérének kezébe tette, ama reményét kifejezendő, hogy e napnak az itt élő románok és magyarok számára egyaránt a jogegyenlőség felvirradtát kell jelentenie.

1990 óta a park délnyugati szöglete a hajdúivadékok márciusi emlékidézésének a színhelye. Öt éven át az ünnepi beszéd, a szavalatok, énekszámok – az ökumenikus istentiszteletet követően – a református templom falai között hangzottak el. Az utóbbi időben, a Tódor Albert polgármester nyújtotta biztonságra számítva, a műsorszámok már a szobor tövében csendülnek föl. Ezt mindenkor koszorúzás követi, majd a nagy számban jelen levők elhelyezik tiszteletük virágait a talapzat lépcsőfokaira.

Másfél század pergett le a história homokóráján a magyar nép reményeit kivirágoztató hősi harcok óta. Klió számára ez jelentéktelen időtáv, de lényeges az eszme örökösei, a mai déd- és ükunokák számára. Rajtunk s a nyomunkba lépő fiatalokon áll vagy bukik, hogy 48 fenséges emlékei megőrződnek-é a XXI. század magyarjainak a tudatában. Közgondolkodásuk maradandó és hatékony összetevői lesznek-é, vagy a feledés kútjába merülnek.

Dánielisz Endre

A városi társasági élet a reformkori életképekben

Egy rendkívül nehéz időszakban, 1855-ben írja meg hazafiúi felelősséggel átitatott elmélkedését a magyar társas életről Mocsáry Lajos, a következőkben jelölve meg a baj okát: „de egészében véve mégis nagyobb a tespedés, a csüggetegség, az eltompultság, mint valóságos helyzetünkben menthető volna. Társas életünk állapotában teljességgel nem lelünk vigasztalót. Távol az egyetértés-, összetartástól, szertehúznak a nemzet tagjai. Az ősi kasztok fönnállanak, köztük hidegség, elzárkózás, irigység, gúny uralkodik, s hiányzik az, mi legszükségesebb volna helyzetünkben – a szeretet."[1] Azon a Pest-Budán, ahol alig egy évtizeddel előbb vidám ünnepektől, fáklyás éjjeli zenéktől zajos és eleven élet formálódott, most csendes és kihalt minden; a társasági élet alakítói, a nagy mintaadók visszahúzódva élnek. Hogy mekkora jelentőséget tulajdonít a szerző tárgyának a nemzet életében, jól mutatják ezek a gondolatok: „Egy nemzetnek állapota nem függ annyira a politikai institutióktól, mint a társasági viszonyoktól. A nemzeti jellem, a történeti előzmények hagyományos befolyása, az uralkodó vélemények, szokások, a műveltség foka egyes osztályoknál, ezek alkotják a nemzet valódi létét, benső életét. [...] A társasági viszonyoktól sokkal inkább, mint a politikai formától s törvényektől függ, boldog, kellemes élet van-e egy országban."[2]

---

[1] *Mocsáry Lajos:* A magyar társasélet. Pest. 1856. 14. old.

[2] Uo. 10. old.